

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ: СУДОВА КОРУПЦІЯ ЯК ПРОЯВ ДИСКРИМІНАЦІЇ

БОНДАРЕНКО Ольга Сергіївна - доктор юридичних наук, доцент завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2288-1393>,

КУЛІШ Анатолій Миколайович - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1619-3831>,

УДК 342.95

DOI 10.32782/NP.2022.1.33

Метою статті є вивчення поточного стану корупції у судовій системі та рівня її впливу на реалізацію принципу судового захисту. Наголошено, що проблема судової корупції є характерним явищем для держав, які тільки розвиваються. Така корупція завдає більшої шкоди, ніж будь-яка інша, оскільки навіть припущення про корумпованість судової влади викликає великі сумніви щодо успішності антикорупційної діяльності та ефективності правового захисту через судові засоби.

Наголошено, що корупція в судовій системі неминує породжує недовіру до владних інституцій в цілому, особа не може відчувати себе в безпеці, адже не вірить у правові можливості захисту свого порушеного права.

Ключові слова: судовий захист, судова влада, право на судовий захист, судова реформа, корупція.

Постановка проблеми

Відповідно до статті 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Саме, судовий захист відіграє вирішальну роль у механізмі забезпечення прав і свобод людини, а рівень правової захищеності є основоположним проявом правового характеру держави та демократичності суспільства [2, с. 48]. Треба зазначити, що право на судовий захист є обов'язковою складовою будь-якого суб'єктивного права особи, яке вона може реалізувати як безпосеред-

ньо, так і через діяльність державних або уповноважених державою органів чи організацій, що створюють необхідні умови, що сприяють відновленню порушеного права, припинення правопорушення та притягнення винних до відповідальності [3, с. 187].

Проблема судової корупції є характерним явищем для держав, які тільки розвиваються. Така корупція завдає більшої шкоди, ніж будь-яка інша, оскільки навіть припущення про корумпованість судової влади викликає великі сумніви щодо успішності антикорупційної діяльності та ефективності правового захисту через судові засоби [4, с. 153].

У 2020 році, наприклад, Національне антикорупційне бюро України оприлюднило аудіозаписи, нібито записані в кабінеті голови Окружного адміністративного суду Києва П. Вовка. У цих записах видно, як П. Вовка та інші судді планують вплинути на інші суди та органи судового управління, вихваляючись тим, що «мають два суди (районний і конституційний)». Водночас не беручи до уваги громадський осуд та відкриття кримінального провадження, Вища рада правосуддя одноголосно відмовилася звільнити цих суддів. Згодом ескаляція недовіри відбулася через Конституційний Суд України, який фактично демонтував ключовий елемент антикорупційної інфраструктури України. Він постановив, що ті, хто надає неправдиві відомості в антикорупційних деклараціях, більше не будуть переслідуватися. Суд позбавив Національне агентство з

питань запобігання корупції майже всіх повноважень і вилучив систему декларування майна з-під контролю громадськості. Ці дії були незаконними, адже Конституційний Суд України вийшов за рамки конституційного подання, навіть скасувавши деякі антикорупційні положення, які не мав розглядати зовсім. Подібні ситуації недопустимі, тому що за умови дії системи стримувань та противаг судова влада – це ключовий елемент для забезпечення належного захисту прав людини й громадянина, законності та верховенства права.

Стан дослідження проблеми

Враховуючи значущість протидії корупції у судовій системі для побудови правової держави, ця тема була предметом наукового інтересу багатьох вчених, зокрема, Я. Николаєнко, Л. Москвича, С. Чорної, Н. Полякова, Ю. Лавренюка, І. Шмаріна та інші.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є вивчення поточного стану корупції у судовій системі та рівня її впливу на реалізацію принципу судового захисту.

Наукова новизна дослідження

У статті на основі критичного аналізу виділено основні корупційні проблеми у судовій системі, які впливають на реалізацію конституційного права на судовий захист.

Виклад основного матеріалу

Спотворення судової влади, зумовлене корупцією завжди призводить до дискредитації основних конституційних положень щодо сутності нашої держави. Наприклад, статті 1 Конституції України, згідно з якою Україна є суверенною й незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, а також основних прав і свобод людини та громадянина. А також статті 21 Конституції України, відповідно до якої всі люди є вільними й рівними у своїй гідності та правах, а права й свободи людини є невідчужуваними та непорушними, а громадяни мають рівні конституційні права й свободи та є рівними перед законом. Крім того, статті 24 Конституції України, яка фіксує, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками

раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1].

Хотіли б зауважити, що судді наділені особливим правовим статусом, а тому є спеціальними суб'єктами з точки зору кримінального права. Адже, їх права та обов'язки обумовлені окремим Законом України «Про судоустрій і статус суддів»; на посаду судді призначають лише ту особу, яка відповідає встановленим вимогам законодавства; до них не можуть бути застосованими більшість заходів забезпечення кримінального провадження, але передбачені особливості характерні для розгляду кримінальних справ, підозрюваними в яких є судді. Таким чином, ми переконанні, що корупція в судовій системі неминує породжує недовіру до владних інституцій в цілому, особа не може відчувати себе в безпеці, адже не вірить у правові можливості захисту свого порушеного права.

Корупція у судовій системі полягає у виступі організаційно-владних повноважень як самого судді, так службових осіб, які наділені організаційно-управлінськими повноваженнями у судовій владі. При чому така експлуатація статусу відбувається всупереч законодавчо визнаним процедурам та регламентам судового розгляду, а відтак завдає істотної шкоди правам та законним інтересам кожного, хто звертається за судовим захистом [5, с. 34].

На нашу думку, основними перепонами на шляху до подолання корупції у судовій системі є: 1) відсутність розуміння сучасних проблем судової влади, що впливають на відправлення незалежного та об'єктивного правосуддя в державі й призводять до корупції; 2) плюралізм підходів стосовно подальших напрямів реалізації реформи в судовій сфері [6, с. 88]. Пропонуємо зосередити увагу на кожній із цих проблем. На нашу думку, судова корупція є не лише атрибутом недовіри до судової системи, а й нівелює значення суддів для реалізації решти правових реформ, а не лише судової.

Незалежність суддів як першочергова засада здійснення правосуддя закріплена

у Основних принципах незалежності судових органів (Схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.). Згідно з цими принципами: не повинно мати місця неправомірне чи несанкціоноване втручання в процес правосуддя, а судові рішення, винесені суддями, не підлягають перегляду. Цей принцип не перешкоджає здійснюваному відповідно до закону судовому перегляду чи пом'якшенню вироків, винесених судовими органами [7]. Водночас Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів) закріплює, що незалежність суддів та судової влади мають гарантуватися Конституцією або бути закріплені на найвищому правовому рівні держав-членів [8].

Дані міжнародні положення знайшли своє нормативне закріплення й у національному законодавстві. Так, згідно з статтею 129 Конституції України суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права [1]. Поняття «незалежність» деталізоване у Законі України «Про судоустрій та статус суддів», відповідно до статті 48 якого суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання [9]. Дж. Сілен зауважує на важливості формування інституту незалежних суддів особливо відчутна у державах, які «відійшли» від комуністичного режиму [10]. Підтвердженням тези вченого є й порушення суддями принципу незалежності, що мають місце в Україні. Так, на жаль в Україні характерний низький рівень довіри до суддів: довіряють судам 14 % населення, тоді як не довіряють – 75 % (баланс – 61 %). Водночас порівняно з 2015 р. баланс довіри-недовіри дещо покращився позитивний бік (тоді він дорівнював 72%). Про це свідчать результати опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва на замовлення Центру політико-правових реформ [11].

Вважаємо, що ключовою перепоною для вибудовування довіри до судової системи є глибоке вкорінення у суспільній свідомості неповаги до суду. Для вирішення цієї проблеми важливо вжити як моральних, так і виховних заходів, переформатувавши рівень правової культури громадян, а також ухваливши примусові заходи, відповідні ступеню втручання й важливості правосуддя для держави. Тому, ми пропонуємо криміналізувати певні форми грубої неповаги до суду Кримінально протиправним діянням потрібно визнати неповагу до суду, що виражатиметься в тих діях чи бездіяльності, які можуть становити значну суспільну небезпеку для суду, тому що вони супроводжуються надзвичайним цинізмом, призводять до систематичного невиконання судових рішень [12, с. 11].

Наступним проблемним аспектом у подоланні корупції в судовій системі, безперечно, є незавершеність судової реформи. Щорічно Transparency International України фіксує невиконання одного з ключових аспектів антикорупційної реформи – незавершеність трансформації судової гілки влади. На думку експертів дана рекомендація є вкрай важливою. Поза тим, реальних змін за роки проведення судової реформи, так і не відбулося. Протягом 2019 р., як Президент так і Верховна Рада України, кілька разів намагалися ініціювати болісний процес змін. Незважаючи на те, що народні депутати прийняли перший закон Президента у 2019 р., Конституційний Суд України назвав його ключові положення неконституційними.

Наступний крок стосовно реального здійснення судової реформи також був ініційований Президентом України, який вніс законопроект 3711 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування». Проте, цей проект закону був розкритикований Венеціанською комісією та експертним співтовариством.

Добросесний склад Вищої ради правосуддя, обраний за участю міжнародного співтовариства та громадських експертів, залишається чинною вимогою Міжнарод-

ного валютного фонду, рекомендацією Венеціанської комісії. Однак, це не вплинуло на кроки перезапуску цього органу. Склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів також чекає на оновлення, але невідомо, коли нарешті відбудеться таке переформатування та чи буде враховано досвід незалежних конкурсних процедур [13].

Таким чином, основними проблемними аспектами у завершенні реформи судової системи варто визнати наступні: 1) низька довіра до судової влади в основному через корупцію, нечесну поведінку багатьох суддів, залежність та патронаж; 2) неефективність діяльності і навіть ігнорування реформ з боку Вищої Ради правосуддя; 3) невдача у перезапуску Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів щодо переформатування складу суддівського корпусу; 4) відсутність злагожденості у реструктуризації місцевих та апеляційних судів, заповнення посад не шляхом конкурсів, а шляхом переведення нинішніх суддів до нових судів; 5) поганий доступ до правосуддя через дефіцит персоналу в судах, велике навантаження на суддів та затягування судового процесу; 6) відсутність мотивації та спрямованості суддів у задоволенні потреб сторін, що є користувачами послуг правосуддя; 7) слабка розвиненість електронних послуг та цифрового суду; 8) відсутність належного інструктажу для присяжних [14].

Висновки

Підсумовуючи, варто наголосити, що корупція у судовій системі є системних явищем, яке настільки глибоко вкоренилася у ній, що, безперечно потребує планомірних та довготривалих заходів щодо її викорінення. Особливе значення подолання судової корупції відіграє для реалізації ряду конституційних положень, а особливо права на судовий захист, яке має бути беззаперечним та безумовним. Досягнення цих амбітних цілей, можливе шляхом реалізації нормативних реформаційних заходів (судової реформи) та оновлення у свідомості громадян ставлення до судової системи в цілому та суддів зокрема.

Література

1. Конституція України : станом на 1 січня 2020 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2020. 82 с.
2. Николаєнко Я.М. Поняття та зміст права на судовий захист: сучасний погляд: Вісник МГУ 2014, № 8. С. 48–50.
3. Чорна С. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 8. С. 186–190.
4. Москвич Л. М. Корупційні детермінанти в судовій системі України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 153–162.
5. Поляков Н. М. Коррупция в судебной системе и методы борьбы с ней. *Отечественная юриспруденция*. 2017. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/korrupsiya-v-sudebnoy-sisteme-i-metody-borby-s-ney> (дата обращения: 09.02.2021).
6. Лавренюк Ю. Реформування судової системи в контексті протидії корупції. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 1/2 (46/47), ч. 1. С. 85–91.
7. Basic Principles on the Independence of the Judiciary adopted by the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held at Milan from 26 August to 6 September 1985 and endorsed by General Assembly resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13 December 1985. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/independencejudiciary.aspx> (data of appeal: 09.01.2022).
8. Recommendation CM/Rec (2010) 12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/06/CMRec201012E.pdf> (data of appeal: 09.01.2022).
9. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 чер. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.

10. Sillen J. The concept of 'internal judicial independence' in the case law of the European Court of Human Rights. *European Constitution Law Review*. 2019. Vol. 15, Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1574019619000014>

11. Судова реформа очима громадян: що може позитивно вплинути на довіру до суду? Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Лька Кучеріва: вебсайт. URL: <https://dif.org.ua/article/sudova-reforma> (дата звернення: 09.01.2022).

12. Шмарін І. О. Підкуп у сфері службової діяльності: кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Дніпро, 2017. 16 с.

13. Індекс сприйняття корупції-2020. *Трансперенсі Інтернешнл Україна* : вебсайт. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення: 10.01.2022).

14. Успішна судова реформа неможлива без залучення всіх стейкхолдерів, – політики та експерти. *Реанімаційний пакет реформ* : вебсайт. URL: <https://gpr.org.ua/news/uspishna-sudova-reforma-nemozhlyva-bez-zaluchennia-suddiv-polityky-ta-eksperty/> (дата звернення: 10.01.2022).

Olha BONDARENKO,

Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Legal Discipline and Judiciary of the Educational and Scientific Institute of Law of Sumy State University
e-mail: o.bondarenko@yur.sumdu.edu.ua

Anatoliy KULISH,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Educational and Scientific Institute of Law of Sumy State University
e-mail: a.kulish@yur.sumdu.edu.ua

**THE RIGHT TO JUDICIAL
PROTECTION: JUDICIAL CORRUPTION
AS A MANIFESTATION OF
DISCRIMINATION**

The purpose of the article is to study the current state of corruption in the judicial system and the level of its influence on the implementation of the principle of judicial protection.

It is emphasized that the problem of judicial corruption is a characteristic phenomenon for developing countries. Such corruption is more damaging than any other, as even the assumption that the judiciary is corrupt raises serious doubts about the success of anti-corruption activities and the effectiveness of legal protection through judicial means.

It was emphasized that corruption in the judicial system inevitably generates distrust in the power institutions, a person cannot feel safe, because he does not believe in the legal possibilities of protecting his violated right.

It has been proven that the main obstacles on the way to overcoming corruption in the judicial system are lack of understanding of modern problems of the judiciary, which affect the administration of independent and objective justice in the state and lead to corruption, pluralism of approaches regarding the further directions of implementation of the reform in the judicial sphere.

It has been determined that the principle of independence of judges has both international and national legislative consolidation. In addition, a key obstacle to building trust in the judicial system is deep-rooted disrespect for the court in the public consciousness. It is indicated that a problematic aspect in overcoming corruption in the judicial system is undoubtedly the incompleteness of the judicial reform.

It has been proven that corruption in the judicial system is a systemic phenomenon that is so deeply rooted in it that it needs systematic and long-term measures to eradicate it. Overcoming judicial corruption is of particular importance for the implementation of several constitutional provisions, and especially the right to judicial protection, which must be indisputable and unconditional. Achieving these ambitious goals is possible through the implementation of normative reform measures (judicial reform) and renewal in the minds of citizens of the attitude towards the judicial system in general and judges.

Key words: judicial protection, judicial power, the right to judicial protection, judicial reform, corruption.